

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ОДИН ЗІ ШЛЯХІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Непсіна Г.В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, 54003, м. Миколаїв
annanep.dan@gmail.com

Сьогодні ситуація у світі характеризується політичними, економічними, соціальними та культурними проблемами, а також погіршенням екологічної ситуації. Руйнування озонового шару атмосфери Землі, зміна клімату, ерозія й опустелювання ґрунтів, катастрофічне забруднення Світового океану і поверхневих вод, варварське знищення вологих тропічних лісів, ріст чисельності населення планети, зростання бідності, злиднів і голоду – все це прояви глобальної екологічної кризи. Очевидно, що гармонізація взаємовідносин суспільства і природи стає дедалі більш важливою. Концепція сталого розвитку суспільства виникла на перехресті екологічних, економічних і соціальних проблем. Це сучасна, найбільш поширена у світовому співтоваристві концепція співпраці суспільства та природи. Першочерговою метою в майбутньому для всіх країн світу є досягнення прогресу завдяки стійкому розвитку суспільства, для якого потреби сучасності задовольняються без загрози для задоволення потреб майбутніх поколінь. Сталий розвиток людства передбачає взаємне узгодження економічних, екологічних і соціальних факторів розвитку. Людство зрозуміло, що це унікальний шлях для виживання й розвитку. Отже, для переходу на принципи сталого розвитку необхідними є економічні реформи, ріст культурного рівня населення, створення сприятливих умов для охорони здоров'я, зростання освітнього рівня людей. Однак концепція сталого розвитку в Україні недостатньо поширена. Вона не відображена належним чином ні у суспільній думці, ні у національних програмах, ні у державній політиці. Продовжується практика розгляду і прийняття незважених економічних, соціальних, технологічних і екологічних рішень без необхідного об'єднання їх у єдину комплексну систему на основі перспективної та збалансованої стратегії України у XXI ст. У статті проаналізовано визначення та надано характеристики таким поняттям, як «сталий розвиток» та «екологізація економіки»; визначено сутність і принципи сталого розвитку; наведено принципи екорозвитку й екокапіталізму. *Ключові слова:* сталий розвиток, екологізація, ресурсний потенціал, екорозвиток, екологізація економіки.

Ecologization of the economy as one of the ways to implement the model of sustainable development of Ukraine. Niepsina A.

Today's situation in the world is characterized by political, economic, social and cultural problems and worsening of ecological situation. The destruction of the ozone layer of the Earth's atmosphere, the climate changes, the erosion and desertification of soils, the catastrophic pollution of the oceans and surface waters, barbaric destruction of wet tropical forests, the growth of the world's population, the growth of poverty, indigence and hunger – all these are manifestations of the global environmental crisis. Obviously, that harmonization of mutual relations of society and nature is becoming more important. The concept of sustainable development of society arose at the crossroads of environmental, economic and social problems. This is the modern, the most widespread in the world community concept of cooperation between society and nature. A primary aim in future for all countries of the world is to put advancement by sustainable development of society for which the necessities of the present are satisfied without a threat to satisfy the necessities of future generations. Sustainable development of humanity foresees mutual agreement of economic, ecological and social factors of development. Humanity realized that it is a unique possible way for survival and development. So, we can state that economic reforms, the growth of the cultural level of the population, the creation of favorable conditions for the health protection and the growth of the educational level of people are necessary for the transition to the principles of sustainable development. However, it should be noted that the concept of sustainable development has not been sufficiently disseminated in Ukraine. It has not been properly reflected either in public opinion, in national programs, or in public policy. The practice of considering and adopting injudicious economic, social, technological and environmental solutions continues without the need to merge them into a single integrated system based on a promising and balanced Ukraine strategy in the 21st century. The definitions and characteristics of such concepts as “sustainable development” and “ecologization of the economy” are analyzed; the essence and principles of sustainable development are defined; the principles of eco-development and ecocapitalism are given. *Key words:* sustainable development, ecologization, resource potential, eco-development, ecologization of the economy.

Постановка проблеми. Спроби гармонізувати індустріальний речовинно-енергетичний процес [9] призвели до народження концепції переходу людства на шлях сталого розвитку, за якого науково-технічний прогрес сполучається зі збереженням навколишнього середовища.

На Конференції ООН із навколишнього середовища та розвитку (1992, Ріо-де-Жанейро) було відзначено, що розвиток індустріальних країн, які

досягли прогресу за рахунок використання природних ресурсів, ціною забруднення навколишнього середовища, втрачатиме свою життєздатність у міру вичерпування ресурсно-екологічного потенціалу планети [7]. На жаль, до таких країн належить і Україна. Реалії сьогодення показують, що, незважаючи на досягнення світової науки, Україна не має готових моделей сталого розвитку суспільства, а господарська діяльність здійснюється за раху-

нок природи і майбутніх поколінь, рівні та показники екологізації соціально-економічного розвитку вкрай невисокі.

Актуальність дослідження. Глобальна екологічна криза спонукає людство до екологізації всіх сфер діяльності. Тому останнім часом чинник екологізації дедалі більше актуалізується і набуває пріоритетності [2].

Слід зазначити, що Кабінет Міністрів України 17 жовтня 2007 р. ухвалив Концепцію стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 р., спрямовану на екологізацію економіки, поліпшення екологічної ситуації, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, послідовне зниження екологічних ризиків для здоров'я людини, введення системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування, приведення якості питної води відповідно до європейських стандартів, підвищення якості повітря, запобігання змінам клімату шляхом технічного переоснащення виробничого комплексу та введення енергоефективних і ресурсозаощаджуючих технологій тощо. Однак Верховна Рада цього документа досі не затвердила.

Варто зауважити, що економіка України нині характеризується вкрай нераціональним і неефективним споживанням ресурсів, надзвичайно несприятливими екологічними умовами життя, ускладненням функціонування господарських систем через їх енергетичні та сировинні витрати [2].

Отже, сьогодні питання екологізації економіки України стає особливо актуальним, адже процеси деградації довкілля характерні для всіх регіонів, а змінене людиною навколишнє природне середовище впливає на суспільство у зворотному напрямі. Це пов'язано зі стрімким підвищенням рівня техногенного навантаження на природне середовище, значним виснаженням природних ресурсів, щорічним збільшенням екологічних катастроф тощо.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями полягає у спробі аналізу інтеграції екологічної складової частини в економічну галузь України; дослідженні теоретичних і практичних аспектів екологізації економіки як одного зі шляхів реалізації моделі сталого розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічним аспектам глобалізації та її співвідношенню із концепцією сталого розвитку присвячено наукові праці сучасних вітчизняних науковців (І. Вахович, З. Герасимчук, Н. Піскулової, Е. Семенюка, Н. Стукало, Ю. Туниці, Т. Туниці). Науково-теоретичні проблеми переходу країн до сталого розвитку аналізували В.І. Данилов-Данильян, Ю.Г. Дем'яненко, М.М. Моїсєєв, Р.А. Перелеттаін. [4].

Проблеми екологізації різних сфер економічної діяльності розглядають у багатьох наукових роботах чи періодичних виданнях. Проте суть екологізації

економічної діяльності у спеціалізованій літературі тлумачиться по-різному. Особливої уваги заслуговує поняття «еколого-економічна система», розроблене у працях М.Т. Мелешкіна, П.Г. Бунича, Ю.Ю. Туниці та інших авторів. «Еколого-економічну систему» можна розглядати (Є.М. Борщук, В.С. Загорський) як чітко виражену біоцентриську позицію, згідно з якою у взаємовідносинах людини і природи ключову роль відіграють фундаментальні закони живої природи. За визначенням окремих економістів-екологів, екологізація визначається як об'єктивно зумовлений процес перетворення всієї суспільної праці, спрямований на збереження і розвиток суспільно-економічних функцій природи [3]. Проблеми екологізації економіки висвітлено у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених (Л.С. Гринів, Г. Дейлі, Л.Г. Мельник, Ю.Ю. Туниця, R. Costanza, H.E. Daly та ін.).

Аналіз останніх публікацій показав, що теоретичним і практичним дослідженням проблем екологізації економіки як ключового фактора стратегії соціально-економічного розвитку держави присвячені праці С.М. Бобильова, А.П. Голюкова, В.В. Грицайчук, І.І. Дідовича, О.З. Злотіна, Я.В. Кульчицького, О.А. Літвак, Т.Ю. Маркіної, Л.Г. Мельника та ін. Грунтовний аналіз концепції сталого розвитку, сутності стадійно-еволюційного розвитку паралельно з категоріями «екологізація економіки та суспільства», «екологізація виробництва» зробили М.Б. Багров, М.А. Голубець, О.І. Горленко, Г. Дейлі, М.І. Долішній, С.І. Дрогунцов, С.А. Лісовський, Г.П. Підгрушний, Л.Г. Руденко та ін. Дослідження взаємодії процесів екологізації та міжнародного економічного розвитку відображене в наукових працях таких зарубіжних і вітчизняних учених, як: Н. Андрєєва, О. Балацький, Дж. Бегін, Б. Буркинський, О. Веклич, В. Грищенко, Б. Данилишин, Г. Дейлі, П. Ерліх, Н. Корнійчук, Л. Мельник, Т. Панайоту, С. Писаренко, Е. Семенюк, Ю. Туниця та ін. [7; 8; 10].

Як окреслено у Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 р., сталий соціально-економічний розвиток країни передбачає таке функціонування її господарського комплексу, за якого водночас задовольняються зростаючі матеріальні та духовні потреби населення, забезпечується раціональне й екологічно безпечне господарювання та вискоелективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [6]. Тобто для сучасних українських умов сталий (збалансований) розвиток можна визначити як процес екологізації не тільки економіки, а й суспільного життя загалом, гармонізації продуктивних сил через упровадження біоекономічних засад господарювання, забезпечення рівноваги між потенціалом природи та вимогами населення [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання визначення місця та значущості екологізації як необхідної умови переходу України до моделі сталого розвитку; окреслення методологічних засад регіональної екологізації економіки та механізму їх практичної реалізації.

Новизна нашого дослідження пов'язана з необхідністю концептуального обґрунтування основних напрямів екологізації сучасного господарського розвитку, науково-технічного прогресу як на глобальному рівні, у масштабах окремої країни, так і на регіональному рівні.

Методологічне або загальнонаукове значення авторського доробку полягає в узагальненні різних теоретичних підходів до визначення екологізації, у подальшому розвитку теоретико-методологічних підходів до визначення сутності поняття «екологізація економіки», аналізі місця екологізації у процесі переходу України до моделі сталого розвитку.

Викладення основного матеріалу. У червні 1972 р. у Стокгольмі на конференції ООН з питань охорони природи Генеральний секретар Моріс Стронг сформулював поняття «екорозвиток», яке є синонімом поняття «сталий розвиток». Було сформульовано 5 принципів екорозвитку: 1) людина має право на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі; 2) природні ресурси Землі й особливо репрезентативні зразки природних екосистем мають бути збережені на благо теперішнім і майбутнім поколінням; 3) має підтримуватися здатність Землі відтворювати життєво важливі ресурси; 4) людина несе особливу відповідальність за збереження та розумне управління продуктами живої природи та її середовища, що має бути покладено в основу планування економічного розвитку; 5) невідновлювальні ресурси Землі мають використовуватися так, щоб забезпечити їх захист від виснаження в майбутньому [11; 13].

Важливу роль у формуванні уявлень про сталий розвиток відіграла одна з доповідей «Римському клубу» Е. Вайцеккера, Е. Ловінса та Л. Ловінса – «Фактор чотири. Витрат – половина, віддача подвійна». Автори запропонували можливість побудови нового типу капіталізму – екокапіталізму, в якому реалізовуватимуться 8 основних принципів: 1) обирай найбільш дешеві шляхи досягнення мети; 2) інвестуй у енергозощадження, коли це дешевше, ніж витрати ресурсів; 3) створи ринок збережених ресурсів; 4) використовуй ціни, що відображають «екологічну правду»; 5) стимулюй монетаризацію конкуренції порівняно з іншими виборами; 6) заохочуй бажану економічну поведінку, але не навпаки; 7) встановлюй податки на небажане, але не навпаки; 8) заздалегідь прибирай неефективні пристрої, замінюючи їх ефективними.

Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує еко-

логічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю. Автором інноваційної економічної теорії сталого розвитку, системно висвітленої в монографії «Поза зростанням: економічна теорія сталого розвитку» (1996), є провідний дослідник економічних аспектів забруднення довкілля, колишній економіст Світового банку Дейлі Герман. Спираючись на визначення Комісії ООН і науковий аналіз, він тлумачить термін «сталий розвиток» як означення гармонійного, збалансованого, безконфліктного прогресу всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли у процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, у т. ч. за етнічними, расовими чи статевими ознаками.

Історичне рішення про зміну курсу розвитку усього світового співтовариства було прийняте в червні 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку (саміті Землі). Перехід до сталого розвитку – це глобальний процес, у якому кожна країна повинна скординувати з усім світовим співтовариством заходи, вжиті в напрямку реалізації цілей і принципів нової цивілізаційної моделі. Послідовний перехід до сталого розвитку світової спільноти має здійснюватися з урахуванням принципів, викладених у Декларації та інших документах «Ріо-92», а також у матеріалах спеціальної сесії Генеральної асамблеї ООН (Нью-Йорк, 1997). Водночас кожна країна, приймаючи свою національну стратегію сталого розвитку, трансформує її відповідно до конкретних умов [9]. Роки після «Ріо-92» показали, що, на жаль, прийняті документи поки залишаються деклараціями та практично не змінили глобальних наслідків впливу людини на біосферу.

Основа сталого розвитку на національному рівні складають: продумана екологічна, соціальна й економічна політика, демократичні інститути, що відповідають потребам людей, правопорядок, заходи для боротьби з корупцією, вирішення тендерного питання і створення сприятливих умов для інвестицій.

Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях сталого розвитку на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (1992), підписавши Декларацію Ріо та Програму дій «Порядок денний на XXI століття». Однак маємо визнати, що концепція сталого розвитку в Україні недостатньо поширена і не відображена належним чином ні у суспільній думці, ні у національних програмах, ні у державній політиці. Продовжується практика розгляду і прийняття економічних, соціальних, технологічних

і екологічних рішень без необхідного ув'язування їх у єдину комплексну систему на основі перспективної та збалансованої стратегії України у XXI ст.

На думку Л.Г. Мельника, суспільне виробництво є базисом соціально-економічного розвитку. Основу суспільного виробництва складають економічні процеси, пов'язані з виробництвом та споживанням товарів і послуг. Можемо стверджувати, що формування сталого розвитку та забезпечення національної екологічної безпеки у будь-якій країні неможливе без екологізації суспільного виробництва [12].

Екологізація – процес послідовного впровадження нової техніки та технології, нових форм організації виробництва, виконання управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення на різних рівнях. Під *екологізацією економіки* розуміють цілеспрямований процес перетворення економіки, спрямований на зниження інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва та споживання товарів і послуг у розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту. Вона здійснюється через систему організаційних заходів, інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва та споживачього попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності тощо [5; 12].

Головні висновки. Сьогодні важливою умовою сталого розвитку світової економіки є екологізація процесів виробництва, перехід усієї системи господарського відтворення людства на принципи, які відповідають завданню збереження навколишнього середовища [2].

Нині Україна переживає період глибоких реформ, її економіка нестабільна, процеси, що виникають

у ній, несуть загрозу безпечному функціонуванню окремих регіонів, держави та суспільства загалом. За цих умов необхідні розробка та реалізація таких механізмів господарювання, які враховували б інтереси держави в узгодженні з інтересами, цілями та завданнями економічного та соціального розвитку регіонів. Перехід до сталого розвитку держави можливий лише за умови забезпечення сталого розвитку усіх її регіонів, що передбачає формування ефективної просторової структури економіки країни зі збалансуванням інтересів усіх регіонів. Екологізація економіки є тенденцією, що відповідає вимогам сталого розвитку.

Реалізація Україною моделі сталого розвитку суспільства передбачає раціоналізацію використання природних ресурсів, зменшення шкідливого впливу на природне навколишнє середовище, а завдяки впровадженню сучасних ресурсозберігаючих і безвідходних технологій, альтернативної електроенергетики, біотехнологій, вторинного використання сировини, води тощо – перехід до біоекономіки, покращення рівня та якості життя населення та загальну екологізацію економічного розвитку України [7].

Перспективи використання результатів дослідження. У довгостроковому плані успішне вирішення задачі сталого розвитку залежатиме від нових підходів, що приведуть до зміни звичної практики на всіх рівнях життя суспільства [9]. Незважаючи на актуальність, проблема переходу до сталого розвитку потребує подальшого розгляду, особливо в контексті національних особливостей її формування та реалізації. Сучасний етап розвитку економічних відносин ставить завдання щодо подальшого аналізу проблем екологізації економіки як у загальнодержавному, так і в регіональному аспектах.

Література

1. Білявський Г.О., Бутченко Л.І. Основи екології: теорія та практиcum : навчальний посібник. Київ : Лібра, 2006. 368 с.
2. Васюков Д.О., Бугаєць А.В., Будник О.А., Шалугін В.С. Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку. *Екологічна безпека*. 2009. № 4 (8). С. 77–83.
3. Гринів Л.С. Екологічна економіка : навчальний посібник. Львів : Магнолія 2006, 2010. 358 с.
4. Демченко Н.В. Проблеми і перспективи формування стратегії сталого розвитку в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 2. С. 53–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_2_12 (дата звернення 07.05.2019).
5. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1. / редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/133-ekologizatsiya.html> (дата звернення 06.05.2019).
6. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 26. 128 с.
7. Мартусенко І.В. Напрями екологізації економіки в Україні. *Економіка та управління національним господарством. Глобальні та національні проблеми економіки* / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2016. Вип. 11. С. 160–165. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/36.pdf> (дата звернення 08.05.2019).
8. Мартусенко І.В., Корчевна К.Ю. Екологізація економічного розвитку: пріоритетні напрямки та перспективи для України. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/ekolog/4541-ekologizatsiya-ekonomichnogo-rozvitku.html> (дата звернення 07.05.2019).
9. Нелеїна Г.В. Ідеологія сталого розвитку як запорука майбутнього цивілізації. *Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум 2010: Стратегія України в геополітичному просторі»*. Тези. Т. 9. 11–15 червня 2010. Ялта, Крим, Україна. Миколаїв : ЧДУ імені П. Могилі, 2010. С. 24–26.
10. Цибуляк А.Г. Екологізація економіки України в умовах розширення співпраці з ЄС. *Причорноморські економічні студії : Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2016. Вип. 8. С. 31–35. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/8-2016/8.pdf> (дата звернення 07.05.2019).
11. Акімова Т.А., Хаскин В.В. Основы экоразвития : учебное пособие. Москва : Изд-во Рос. экон. акад., 1994. 312 с.
12. Мельник Л.Г. Экологическая экономика : учебник. Сумы : Издательство «Университетская книга», 2001. 350 с.
13. Миркин Б.М., Наумова Л.Г. Устойчивое развитие: вводный курс : учебное пособие. Москва : Университетская книга. 312 с.